

Fine Gall 1900 – 1923

Polaitíocht, Cogadh agus Réabhlóid

Náisiúnachas Cultúrtha

Ceann de réamhtheachtaithe na mblianta réabhlóideacha ab ea fás an náisiúnachais chultúrtha, a shainmhínítear mar iarrachtaí chun an Ghaeilge, spórt agus cultúr a chur chun cinn, agus é mar chuspóir acu den chuid is mó béim a chur ar an idirdhealú idir Éire agus an Bhreatain. I ndeireadh an 19ú haois bunaíodh eagraíochtaí ar nós CLG (sa bhliain 1884) agus Conradh na Gaeilge (sa bhliain 1893), agus leis an ‘athbheochan liteartha’ tháinig borradh ar an bhfilíocht, drámaíocht agus ficsean a d’fhéach le téamaí Éireannacha agus Gaelacha a úsáid mar bhunchloch do litríocht na hÉireann sa Bhéarla. Léirítear an méid sin i saothair liteartha cháiliúla W.B. Yeats, Lady Gregory agus Alice Milligan, chomh maith le hoscailt Amharclann na Mainistreach i mí na Nollag 1904.

Cé go bhfuil taifid chartlainne gann ar an ábhar, léiríonn tuairiscí comhaimseartha nuachtáin go raibh CLG gníomhach i bhFine Gall ó dheireadh na 1880idí agus go raibh tóir a dhóthain air chun eagrú comórtas a éascú go neamhspleách ar Chathair Bhaile Átha Cliath. Dealraíonn sé, áfach, nach raibh úsáid na Gaeilge tagtha i réim sa chontae chun sástachta roinnt gníomhaithe. An 15 Nollaig 1900, rinne an nuachtán United Irishman gearán faoin leibhéal íseal rannpháirtíochta leis an nGaeilge:

“ We have again to ask when does Swords intend to throw its lot in with the movement?...When are they going to join hands with Howth and the Naul? We know the men of Fingal to have always proved themselves true in times of stress, and we shall be disappointed in them if they remain inactive in the work which within our own days must, if continued in, give us back again the individuality of Eireann. ”

Faoin mbliain 1902, bhí Conradh na Gaeilge scaipthe ar fud an chontae, le brainsí i mBinn Éadair, Sord, Lusca, na Sceirí agus an Aill. Chomh maith leis sin, reáchtáladh sraith imeachtaí ar théama na Gaeilge ar fud an chontae thar na blianta ina dhiaidh sin, rud a tharraing aird an phreasa.

Faoi 1905, bhí cúrsaí tar éis dul ar aghaidh chomh maith sin gur thug Drogheda Independent an tuairisc seo a leanas maidir le Feis Dhomhnach Bat:

“ To go around Donabate on Sunday evening you would imagine you were in some village such as ‘Ring’ or some other Irish-speaking centre, instead of being within a stone’s throw of the Metropolis. ”

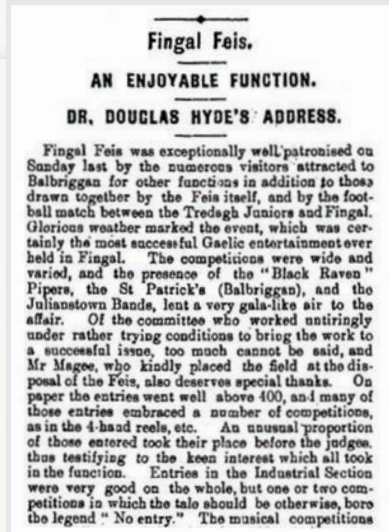
Ba iad Frank Lawless agus Thomas Ashe a bhí chun tosaigh sa saol náisiúnach cultúrtha i bhFine Gall ag tús an chéid. Nuair a atoghadh Lawless mar leasuachtarán ar Chonradh na Gaeilge áitiúil i mí na Nollag 1912, ba é Ashe a thug a thacaigh a ainmniúchán agus bhí Lawless agus a bhean Catherine ina n-eagraithe agus ina dtaibheoirí rialta ag go leor d’imeachtaí Chonradh na Gaeilge i Sord. Chomh maith leis sin, is minic a d’eagraigh agus a rinne Ashe agus Lawless réiteoireacht ar chluichí CLG ar fud an chontae. Mar sin féin, ní raibh sa náisiúnachas cultúrtha ach snáithe amháin den ghluaiseacht náisiúnach a bhí ag stiúradh na hÉireann i dtreo an neamhspleáchais go luath san fhichiú haois – bhí fás an náisiúnachais sa pholaitíocht áitiúil ar fud na tíre i gceist chomh maith.

Bonn Sraithchomórtas Fhine Gall, 1913-14
Le caoinchead ó Pat Moran.

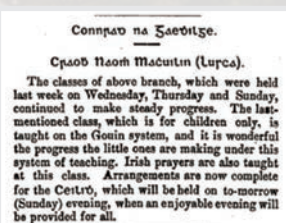
Foireann peile Fingallians i 1909
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Feis Fhine Gall
Drogheda Independent 11 Iúil 1914
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

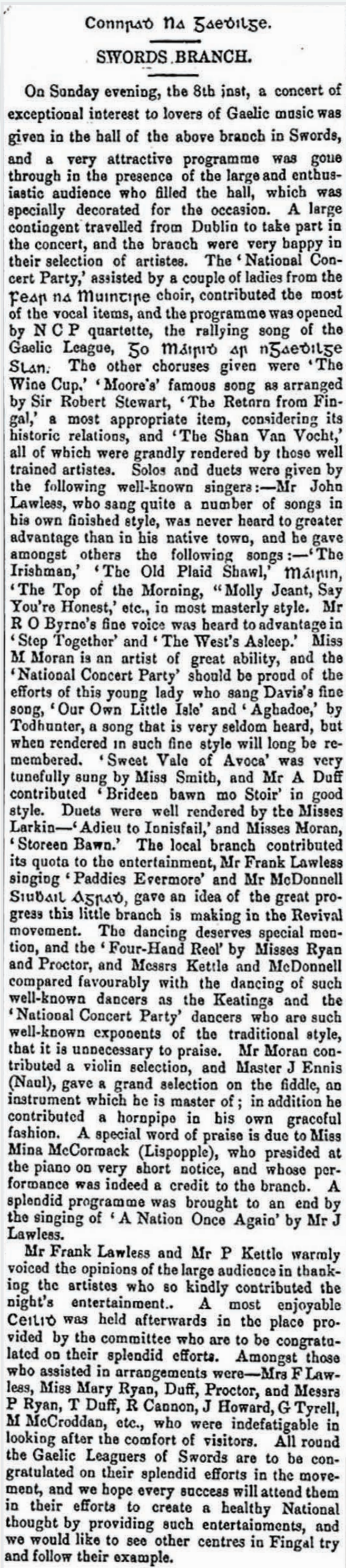
Frank Lawless
c.1916
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Ranganna Conradh na Gaeilge i Lusca
Drogheda Independent
21 Feabhra 1903
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Thomas Ashe faoi éide Banna Pib Black Raven i Lusca, c.1911.
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Craobh Conradh na Gaeilge i Sord
Drogheda Independent 21 Feabhra 1903
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Fine Gall 1900 – 1923

Polaitíocht, Cogadh agus Réabhlóid

Polaitíocht Áitiúil

I gcomhthráth le hardú an náisiúnachais chultúrtha in Éirinn bhí streachailt pholaitiúil in aghaidh an oird bhunaithe. Ba é an sampla ba suntasaí de seo olltoghchán mhí na Nollag 1918, inar scrios páirtí ceannairceach Shinn Féin Páirtí Parlaiminteach na hÉireann beagnach. Bhí an bhunchloch do bhua chomh mór sin leagtha ar an leibhéal áitiúil, áfach, áit a raibh an náisiúnachas nua ag tabhairt aghaidh ar na cumhachtaí traidisiúnta le fada an lá.

An 12 Lúnasa 1898, achtaíodh an tAcht Rialtais Áitiúil, rud a bhunaigh córas rialtais áitiúil d'Éirinn, lena n-áirítear comhairlí contae a chruthú. Bhí tionchar láithreach aige sin ar an bpolaitíocht áitiúil i bhFine Gall. Reáchtáladh na chéad toghcháin do Chomhairle Contae Bhaile Átha Cliath i mí Aibreáin 1899 agus léirigh torthaí go raibh an tsean-aicme úinéireachta talún ag dul i léig agus glúin nua ag teacht chun cinn: toghadh aon Náisiúnach déag, seisear Aontachtaithe, beirt chomhalta de Chonradh na Talún/Lucht Oibre agus 'Redmondite' amháin. Ba iad seo a leanas na daoine a rinne ionadaíocht ar Chontae Bhaile Átha Cliath Thuaidh:

Barda	Iarrthóir	Páirtí	Vótaí a Fuarthas
Baile Brigín	Cumiskey, W. J.	An Páirtí Náisiúnta	unopposed
Caisleán Cnucha	Mooney, Joseph	An Páirtí Náisiúnta	90
An Chúlóg	Flood, James J.	Conradh na Talún & Lucht Oibre	429
Binn Éadair	McKenna, James	An Páirtí Náisiúnta	507
Lusca	Rooney, Edward	An Páirtí Náisiúnta	635
Sord	O'Neill, Patrick J.	An Páirtí Náisiúnta	528

Bhí an chéad chruinniú den chomhlacht nua seo ar siúl an 2 Bealtaine 1899 i dTeach Cúirte Chill Mhaighneann, faoi chathaoirleacht Patrick O'Neill, agus rith sé rún ag éileamh neamhspleáchais nó féinrialtais.

Ba thréimhse chorraitheach í an tréimhse seo sa pholaitíocht áitiúil agus tháinig fás ar ghníomhaíochas náisiúnach na cosmhuintire ar fud an chontae. An 27 Bealtaine 1900, bunaíodh brainse de Léig na nÉireannach Aontaithe i Sord, le P.J. Kettle ina uachtarán agus Frank Lawless ina rúnaí. Bunaíodh brainse eile sa Seanbhaile in Aibreán 1902. Ina theannta sin, chuir Acht Talún 1903 dlús le haistriú cumhachta polaitiúla agus eacnamaíochta ó shean-scothaicme an tiarna talún go meánaicme nua a bhí ag éirí níos rathúla; le heastáit mhóra, talún á ndíol i mbeartáin níos lú le feirmeoirí tionóntacha, maoinithe ag iasachtaí rialtais. Mar thoradh air sin bunaíodh Cumann Feirmeoirí Chontae Bhaile Átha Cliath Thuaidh i 1905, arís le P.J. Kettle ina cheannasaí. Bhí sé seo ag tarlú ag an am céanna le leathnú Chonradh na Gaeilge agus an CLG ar fud Fhine Gall chun tabhairt le tuiscint go raibh borradh náisiúnach ag baint leis.

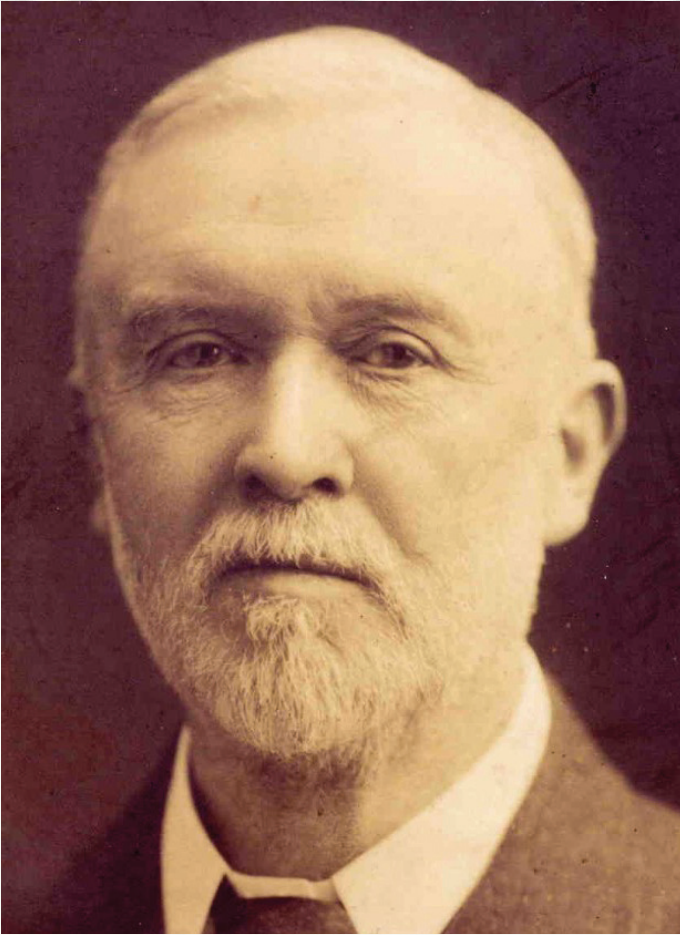
Nocht imeachtaí seachtracha go gairid ina dhiaidh sin áfach na scoilteanna a bhí ag tarlú sa chúlra. Tuairiscíodh gur shínigh 52 áitritheoir ó gach cearn de Chontae Bhaile Átha Cliath Thuaidh Chonradh agus Cúnant Sollúnta Uladh i mí Mheán Fómhair 1912, agus iad i gcoinne an Bille Rialtais Dúchais a thabhairt isteach, a bhí curtha os comhair Theach na dTeachtaí an Aibreán roimhe sin. Le Frithdhúnadh Bhaile Átha Cliath i mí Lúnasa agus i mí Mheán Fómhair 1913 bhí corraíl fhorleathan talmhaíochta ar fud Fhine Gall, leis an nuachtán The Irish Worker ag ionsaí Chumann Feirmeoirí Chontae Bhaile Átha Cliath Thuaidh agus círéibeacha ag tarlú i Sord i mí Dheireadh Fómhair 1913.

Bhí Arm Cathartha na hÉireann agus Óglaigh na hÉireann, a bunaíodh i mí na Samhna 1913, san iomaíocht ar fud an chontae le haghaidh spás poiblí agus earcaigh de réir mar a d'ardaigh an teocht pholaitiúil go mór.

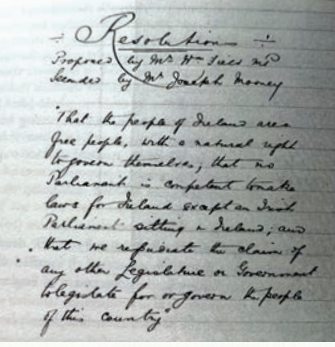
Bhí an chuma ar an scéal go raibh Éire ag sleamhnú i dtreo cogaidh cathartha go dtí gur athraigh na coimhlintí san Eoraip i mí Iúil 1914 treo na n-imeachtaí go hiomlán.

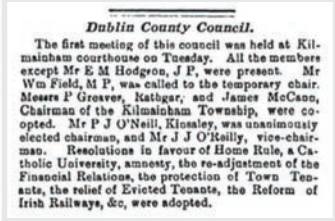
Suaitheantas Óglaigh Náisiúnta na hÉireann
Bunaíodh Óglaigh Náisiúnta na hÉireann ar an 25ú Samhain 1913
Le caoinchead ó Pat Moran

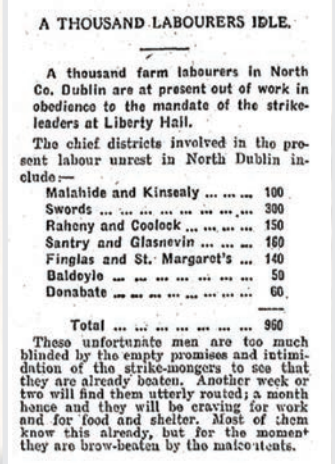
J. J. Clancy, polaiteoir náisiúnach Éireannach agus Feisire do Chontae Bhaile Átha Cliath Thuaidh ó 1885 go 1918. Ba é Frank Lawless, iarrthóir Shinn Féin i dtoghcháin 1918, a bhuail é
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Rún a rith Comhairle Contae Bhaile Átha Cliath ar an 2ú Bealtaine 1899
Miontuairiscí chruinnithe Comhairle Contae Bhaile Átha Cliath
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

An chéad chruinniú de Comhairle Contae Bhaile Átha Cliath
Drogheda Independent 6 Bealtaine 1899
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Oibrí feirme díomhaoin
Irish Independent 18 Meán Fómhair 1913
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Bunaíodh cumann Óglaigh Náisiúnta na hÉireann i Lusca
Drogheda Independent 18 Iúil 1914
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Sráid íochtarach, Sord, c.1913
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Fine Gall 1900 – 1923

Polaitíocht, Cogadh agus Réabhlóid

An Chéad Chogadh Domhanda

Bhí an Chéad Chogadh Domhanda ar cheann d’imeachtaí bunathraitheacha an 20ú haois agus is féidir a thionchar a fheiceáil ar gach gné de shaol na hÉireann sa tréimhse sin.

Ba é an ceann ba shoiléire díobh sin ná na hiarrachtaí diongbháilte a rinne rialtas na Breataine leas a bhaint as acmhainní daonchumhachta na hÉireann trí thionscnaimh éagsúla chun liostálacha deonacha san arm a spreagadh. I ndeireadh na dála, bhí díomá ar na húdaráis leis na torthaí, cé go ndeachaigh thart ar 210,000 Éireannach isteach i bhfórsaí na Breataine le linn an chogaidh. Bhásaigh go leor mar gheall ar an rannpháirtíocht seo. Chuaigh tuairim is 25,000 duine ó Bhaile Átha Cliath isteach sna fórsaí, agus bhásaigh 6,334 acu sin. Ar an meán, níor fhill duine as gach ceathrar de mhuintir Bhaile Átha Cliath a chuaigh isteach i bhfórsaí na Breataine le linn an Chéad Chogadh Domhanda abhaile riamh.

Shlóg sochaí shibhialta na hÉireann í féin chun tacú leis an iarracht chogaidh agus bhí grúpaí pobail áitiúla ar fud Fhine Gall inchurtha leis an ócáid. Mar shampla, cheadaigh Coimisinéirí Baile Bhaile Brigín úsáid halla an bhaile go rialta le haghaidh ceolchoirmeacha agus siamsaíochta chun cabhrú le hairgead a bhailiú do thrúpaí na hÉireann. Reáchtáladh slógaí earcaíochta ar bhonn rialta ar fud an chontae agus go luath sa Chéad Chogadh Domhanda, nuair a bhí díograis don choimhlint fós le feiceáil, ba mhinic na cruinnithe seo a bheith casta agus atmaisféar carnabhail i gceist leo. Tuairiscíodh sa Drogheda Independent i mí an Mheithimh 1915 gur thug buíon an 3ú Reisimint Ríoga na hÉireann cuairt ar Bhaile Brigín, ag seinm amhráin Ghaeilge, rud a spreag spiorad míleata le linn slógadh earcaíochta ann.

Mar sin féin, d’éirigh na slógaí ní ba mhinice i ndiaidh Éirí Amach 1916 de réir mar a bhog meon an phobail go cinntitheach in aghaidh an chogaidh. Bhí sé seo fíor go háirithe faoin mbliain 1918, nuair ba léir go raibh daoine tuirseach den chogaíocht. Dar leis an Drogheda Independent an 26 Deireadh Fómhair 1918, bhí slógadh earcaíochta ar siúl taobh amuigh de Theach Cúirte Bhaile Brigín ach ‘ní raibh an lucht féachana an-mhór ná an-díograiseach’.

Ba í an earcaíocht an chúis freisin le scoilt na nÓglach, tar éis do cheannaire Pháirtí Parlaiminteach na hÉireann John Redmond iarraidh ar Óglaigh na hÉireann dul isteach i bhfórsaí na Breataine i Meán Fómhair 1914. Dhruid grúpa beag timpeall 10 - 12,000 duine, a bhí go hiomlán i gcoinne rannpháirtíocht sa chogadh, ón ngluaiseacht agus ba iad sin a bhí mar chroílár na reibiliúnaithe in 1916. Chuirfeadh an scoilt seo athrú suntasach ar na hÓglaigh agus, mar aon le héifeachtaí an Chéad Chogadh Domhanda, chruthaigh sé níos mó móiminteam don chinneadh an téirí Amach a chur ar bun i mí Aibreáin 1916.

Blimps in the Grounds of Malahide Castle – First World War 1914–18

D’fheistigh aerlonga i gCaisleán Mhullach Íde i rith 1914-1918
Baineadh úsáid as na haerlonga chun cuardach a dhéanamh ar fhomhuireáin Gearmánach i Muir Éireann
Le caoinchead ó Cumann Staire Mhullach Íde

Foirm earcaíochta
The National Volunteer 6 Samhain 1915
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉirean

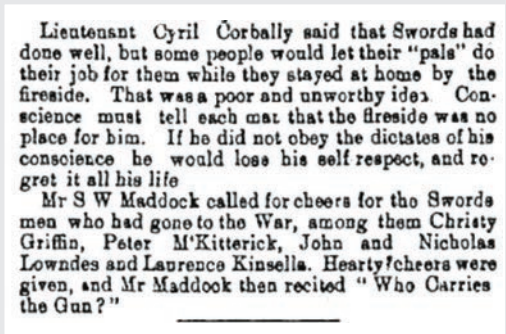
Coote Hely-Hutchinson
Lissenhall & Seafield, Sord
D’fhóin leis na Fiúsailéirí Ríoga le linn an Chéad Chogadh Domhanda mar theagascóir agus shroich sé céim an Lt. Cor.
Bailliúchán Hely-Hutchinson
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Thomas Kettle
Teampall Mhaighréide, Tuaisceart Chontae Bhaile Átha Cliath
Teachta Parlaiminte do Chontae Cheatharlach, maraíodh é le linn comhraic i gCath an Somme ar 9ú Meán Fómhair 1916
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Ceannlíne earcaíochta
Drogheda Independent 6 Samhain 1915
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Fir na Shoidr ag dul chun cogaidh
Drogheda Independent 6 Samhain 1915
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Dick Hely-Hutchinson
Lissenhall & Seafield, Sord
D’fhóin leis na Fiúsailéirí Ríoga sa Fhrainc le linn an Chéad Chogadh Domhanda. Scríobh sé abhaile chuig a mháthair ag cur síos ar choinníollacha coscracha an chogaidh
Bailliúchán Hely-Hutchinson
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Saighdiúirí díobháilte ag imirt bolláí ag An tOileán, Domhnach Bat, 1915.
Le caoinchead ó Cumann Staire Mhullach Íde

Fine Gall 1900 – 1923

Polaitíocht, Cogadh agus Réabhlóid

Mná agus an Réabhlóid i bhFine Gall

In eagarfhocal an 4 Iúil 1914, thug an nuachtán Irish Citizen rabhadh do mhná na hÉireann i gcoinne na nÓglach, Chumann na mBan agus an Chumainn um Chúnamh Deonach, ag cur in iúl:

“the new Association is officered and governed by men; women are to be allowed to join it, to work for it; but not one woman is given a place on the Committee.”

Bhí bunús maith leis an eagla a léirigh an scríbhneoir go ndéanfaí neamhaird do mhná i ngluaiseacht na réabhlóide agus tá tionchar na réabhlóide ar mhná i bhFine Gall ar cheann de na hinsintí gan insint sa tréimhse sin.

Catherine Lawless agus a chlainne, c.1915
Sa ró deiridh, clé go deas: Barney, Kathleen, Colm, Evelyn, Joe, Ita
Sa chéad ró, clé go deas: Nuala, Frank, Felim, Catherine, Kieran agus Aidan os comhair
Íomhá le caoinchead Mhuintir Lawless

Catherine Lawless

Tá scéal Frank Lawless agus an bhaint a bhí aige leis an ngluaiseacht phoblachtach i dTuaisceart Chontae Bhaile Átha Cliath inste go fairsing. An níl fios, áfach, ar an ualach trom a chur feiceálacht Frank mar phoblachtánach ar a bhean chéile Catherine, a fágadh léi féin le gnó an bhúistéara teaghlaigh, feirm fhairsing agus teaghlach mór a bhainistiú. Chuir sí ainmhithe nó baisceanna d’innealra feirme ar ceant go rialta nó lig sí beartáin den fheirm ar cíos. Go ginearálta tharla na fógraí nuachtáin maidir le gach díolachán ag an am céanna le ceann de thréimhsí príosúnachta Frank. Ba mhinic nár cuireadh Catherine ar an eolas faoi áit a raibh a fear céile i bpríosún agus bhíodh uirthi scríobh chuig Caisleán Bhaile Átha Cliath chun eolas a lorg. Bhí uirthi déileáil freisin le grinnschrúdú an-ghéar ó na húdaráis mar go ndearnadh ruathar ar a dteach ag Baile an tSásaraigh roinnt uaireanta.

Molly Adrien

Chuaigh Mary Ellen (Molly) Adrien isteach i gCumann na mBan i 1914 agus bhí baint lárnach aici le brainse a bhunú i Lusca. Luan Cásca 1916, thaistil Molly go Joseph Lawless agus Thomas Ashe, ceannairí Bhriogáid Fhine Gall, le horduithe ó Patrick Pearse chun tús a chur leis an troid. Chaith sí Seachtain na Cásca ag rothaíocht anonn agus anall idir Fine Gall agus Cathair Bhaile Átha Cliath ag iompar tuairiscí agus orduithe. Tar éis chath Chill Dhéagláin an 27 Aibreán 1916, thug Molly cúnamh don Dr Richard Hayes leis na daoine a loiteadh. Ba é an Dr. Hayes dochtúir oifigiúil Aontas Bhaile an Ridire, áit a raibh Molly ina comhalta boird ó mhí Iúil 1914.

Molly Adrien
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

D’fhan Molly ina poblachtánach dílis agus ina comhalta gníomhach den IRA i rith Chogadh na Saoirse agus sa Chogadh Cathartha. Cosúil le formhór na gcomhaltaí de Chumann na mBan bhí sí in aghaidh an chonartha. In ainneoin a seirbhíse agus a tiomantais don chúis, bhí deacracht ag Molly teacht ar phinsean seirbhíse nuair a bhí an choimhlint thart agus b’éigean di achomharc a dhéanamh.

Dot Fleming

Ba as Droim Chonrach do Monica (Dot) Fleming áit a raibh siopa grósaera agus teach tábhairne ag Droichead Tulchann ag a muintir a úsáideadh mar theach sábháilte do na hÓglaigh. Bhuaileadh Dot, in éineacht lena deirfiúr Kitty agus a deartháir Michael, le muintir Lawless. Le linn an Éirí Amach, thug Dot eolas agus soláthairtí do na hÓglaigh ar fud Chontae Bhaile Átha Cliath Thuaidh chomh maith le garchabhair do dhaoine a bhí gortaithe. Phós sí Joseph V. Lawless i mí Lúnasa 1922.

Dot Fleming i measc na mná Lawless
Sa ró deiridh, clé go deas: Kathleen Lawless, Dot Fleming
Sa chéad ró, clé go deas: Eibhlín Lawless, Catherine Lawless
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Bridget Connolly

Rugadh Bridget Connolly i gCeatharlach ach faoi 1911 bhí cónaí uirthi in Ard Aidhin, Baile Átha Cliath. Chuaigh sí isteach i gCumann na mBan i 1914 agus roimh Éirí Amach na Cásca stóráladh os cionn dosaen 900 raidhfíil Mauser ina teach. Rinne sí seirbhís in Ard-Oifig an Phoist mar a d’iompair sí teachtaireachtaí ó James Connolly go Ned Daly i Sráid an Teampaill. Nuair a thuig Pearse go raibh géilleadh dosheachanta, thug Bridget tríocha go daichead bean amach as an bhfoirgneamh faoi bhratach bhán. Gabhadh an grúpa ach scaoileadh saor iad níos déanaí an lá sin.

Bridget Connolly
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Le linn Chogadh na Saoirse, bhailigh sí agus stóráil sí airm, agus dhaingnigh sí tithe sábháilte d’fhir a bhí ar a dteitheadh. Bhí sí ina rúnaí ar Chumann na mBan i gComhairle Ceantair Fhine Gall i 1921. Sa bhliain 1922, thaistil Bridget go Manchain agus Learpholl chun teileagraim a athsheachadadh go dtí na Stáit Aontaithe agus fanacht leis na freagraí. Níor thacaigh sí leis an gConradh agus cuireadh i bpríosún í tar éis scríos na gCeithre Chúirt i 1922, agus dúirt Richard Mulcahy gur chontúirt í do shábháilteacht an phobail. Scaoileadh saor í faoi dheireadh i mí na Samhna 1923.

Lawless agus Lyons

Bhunaigh Mary Lawless, deirfiúr Frank Lawless, brainse Chumann na mBan, Sord, i 1914. Thóg sí grúpa láidir comhaltaí a soláthar cúnamh leighis, bia agus éadaí, iompar faisnéise rithábachtach idir brainsí de Bhriogáid Fhine Gall chomh maith le háiteanna sábháilte a aimsiú chun fir agus armlón a cheilt.

Chuaigh iníonacha Frank Lawless Kathleen agus Eibhlín isteach i gCumann na mBan chomh maith. D’iompair an bheirt acu teachtaireachtaí idir baill Bhriogáid Fhine Gall le linn Éirí Amach 1916 agus chabhraigh siad le daoine gortaithe tar éis Chath Chill Dhéagláin. Ina dhiaidh sin, d’oibrigh Eibhlín mar chlóschríobhaí rúnda do Michael Collins sa Roinn Airgeadais. Nuair a shocraigh sí dul isteach sa saol reiligiúnach i mí Lúnasa 1920, mhol a hathair beirt dá col ceathracha, Ellie agus Alice Lyons, gearrscríobhaí oilte araon, a chur ina háit. Agus iad ag obair le Michael Collins, chruthaigh siad go raibh siad in ann oibriú faoi bhrú, go raibh orthu dul i ngleic leis an arm de shíor ag déanamh ruathair ar a n-oifig. Nuair a chuaigh Collins go Londain le hidirbheartaíocht a dhéanamh ar an gConradh Angla-Éireannach i 1921, bhí Ellie agus Alice araon i measc an cheathrar ban a roghnaíodh le dul in éineacht leis na toscairí Éireannacha.

Alice Lyons, Kathleen McKenna and Ellie Lyons i Londain, 1921
Le caoinchead ón Cartlainne Míleata

Fine Gall 1900 – 1923

Polaitíocht, Cogadh agus Réabhlóid

Timthriallta Foréigin

Le linn na tréimhse réabhlóidí, bhí Fine Gall mar láthair ag timthriallta foréigin agus doirteadh fola arís agus arís eile. Le linn an Éirí Amach, bhí an 5ú Cathlán/Briogáid Fhine Gall ar cheann de na haonaid ba ghníomhaí sa tír agus bhí a rannpháirtíocht le Constáblacht Ríoga na hÉireann i gCill Dhéagláin an 28 Aibreán 1916 ar cheann de na cathanna aonghnímh ba mharfaí le linn Sheachtain na Cásca. Maraíodh ochtar oifigeach póilíneachta, triúr sibhialtach agus beirt Óglach le linn an chomhraic dóiteáin cúig huaire an chloig. Ba é Cath Chill Dhéagláin an rannpháirtíocht ba mhó taobh amuigh de Chathair Bhaile Átha Cliath le linn Éirí Amach na Cásca agus an t - aon chath a bhuaigh na hÓglaigh.

I rith Chogadh na Saoirse, bhí Fine Gall mar láthair ag cuid de na heachtraí ba dhrámatúla sa choimhlint. Ba é an ruathar ar Aeradróm Bhaile Choilín i Márta 1919, inar ghabh Óglaigh ó gach cearn de Briogáid Bhaile Átha Cliath 75 raidhfíil agus timpeall 5,000 urchar armlóin, an líon is mó arm a gabhadh ó na Briotanaigh le linn na coimhlinte. Chuir an 5ú Cathlán tiománaithe ar fáil don ruathar agus cuireadh cuid de na hairm i bhfolach timpeall na hAille sular dáileadh iad. Chuir na gunnaí agus an t-armlón a gabhadh airm ar fáil do IRA Bhaile Átha Cliath don chuid is mó den chogadh in aghaidh riail na Breataine.

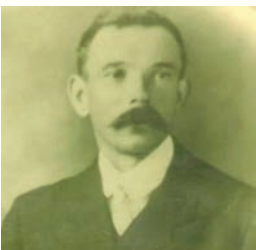
Bhí borradh suntasach faoin bhforéigean i bhFine Gall le linn 1920, mar gur spreag feachtas an IRA freagra ansmachtach ó na húdaráis. Lámhachadh an Sáirsint RIC Patrick Finnerty i mBaile Brigín an 14 Aibreán agus d'ionsaigh an IRA an Rois an 29 Aibreán, rud a d'fhág gur bhásaigh an Sáirsint RIC John Brady. Tharla ruathair tí go minic i mí Iúil agus i mí Lúnasa - an 6 Lúnasa 1920, cuireadh bac ar Shord agus chuardaíodh é go córasach le fórsa measctha marcra agus coisithe, rud a chuir isteach go mór ar an áit. Ba é an eachtra ba thrámaí sa chogadh, áfach, a bhí le feiceáil i gceannlínte idirnáisiúnta, ná Creach Bhaile Bhrigin an 20 Meán Fómhair 1920. Tar éis lámhach an Phríomh-Chonstábla Peter Burke ag IRA áitiúil; d'ionsaigh 200 póilín cúnta ó champa Bhaile Mhic Gormáin an baile, ag dó 54 teach, 4 theach tábhairne agus monarcha, agus maraíodh na fir áitiúla James Lawless agus John Gibbons. Ina dhiaidh sin tharla lámhach John 'Terry' Sherlock ag póilíní ina theach sna Sceirí an 27 Deireadh Fómhair.

D'éirigh imeachtaí níos measa fós i ndiaidh Dhomhnach na Fola i gCathair Bhaile Átha Cliath an 21 Samhain 1920, inar bhásaigh 35 duine – 16 duine ó fhórsaí na Breataine, 16 sibhialtach agus 3 ón IRA – i 24 uair an chloig d'fhoréigean nach bhfacthas a leithéid riamh roimhe sin. Mothaíodh iarmhairtí Dhomhnach na Fola ar fud na tíre agus tháinig borradh ollmhór faoi ghníomhaíocht phóilíneachta agus mhíleata i bhFine Gall sa tréimhse idir an 21 Samhain agus an 25 Nollaig 1920. Cuireadh dlús le ruathair agus cuardaigh ar thithe agus ar áitribh eile, rud a d'fhág gearáin ó mhuintir na háite faoi dhamáiste agus gadaíocht, agus gabhadh 29 fear agus cuireadh i bpríosún iad. Le linn na tréimhse céanna, mharaigh fórsaí na Breataine triúr - lámhachadh John 'Rover' McCann sa Ros an 22 Samhain, maraíodh Thomas Hand taobh amuigh theach a dhearthár sna Sceirí an 5 Nollaig agus lámhachadh William Hayes, fear bannaí míleata, de thaisme ag fairtheoirí ag campa Bhaile Choilín an 9 Nollaig. Ina theannta sin, lámhachadh agus ghortaigh na póilíní Patrick Matthews sna Sceirí an 21 Samhain.

Lean tréimhse socair an tréimhse dian gníomhaíochta seo go dtí go ndearna an IRA sraith ionsaithe ar stáisiúin gharda cósta ar fud an chontae le linn mhí an Mheithimh 1921. Tharla na cuardaigh tí dheireanacha ag póilíní i Sord an 28 Meitheamh, cé gur tharla an eachtra lámhach mór deireanach an 2 Iúil, nuair a ghortaigh agus a ghabh na póilíní Michael Rock de IRA na hAille. An 8 Iúil, rinne an IRA scrios ar ionta Athshuite Lusca, a bhí in úsáid ag marcra míleata na Breataine. Ba é seo an gníomh deiridh de Chogadh na Saoirse i bhFine Gall, mar a tháinig an Sos Cogaidh i bhfeidhm dhá lá ina dhiaidh sin.

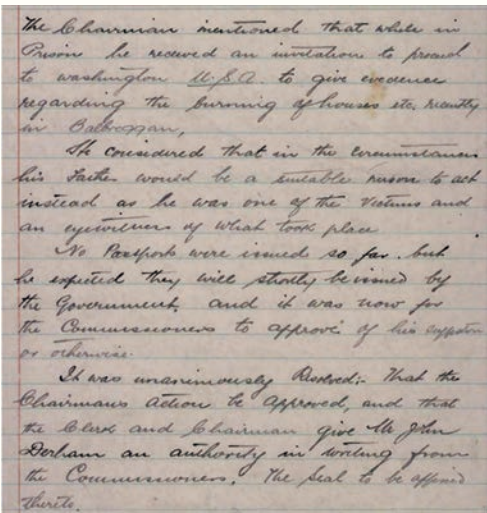
John Terry Sherlock
Bhí sé ina chomhalta de Chomplacht Óglaigh na hÉireann sna Sceirí agus ghabh Fórsaí na Corónach as a theach é go moch an 27 Deireadh Fómhair 1920 agus mharaigh siad é. Ní raibh sé ach 22 bliain d'aois. Le caoinchead ó Peter F. Whearity.

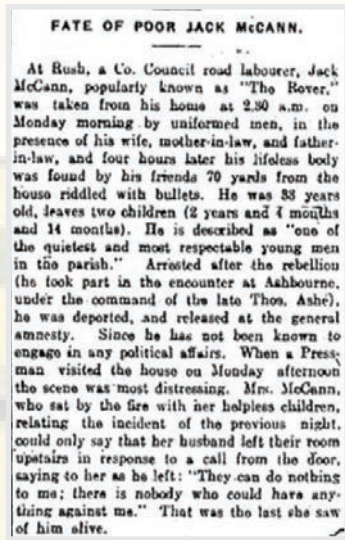
Thomas Hand
Bhí sé ina chomhalta de Chomplacht Óglaigh na hÉireann sna Sceirí agus lámhach Fórsaí na Corónach é agus é ag iarraidh éalú ó theach a dhearthár an 5 Nollaig 1920. Ní raibh sé ach 42 bliain d'aois. Le caoinchead ó Peter F. Whearity.

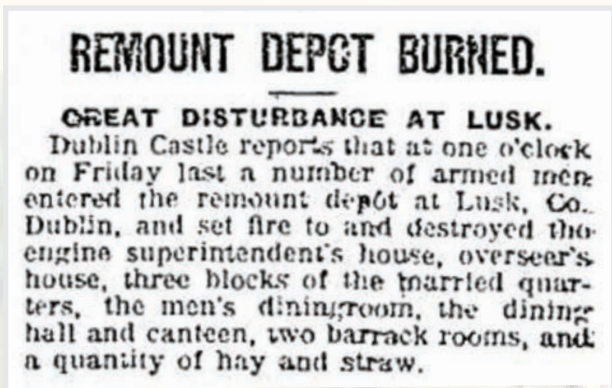
Ticéad iontrála don chluiche idir Tiobraid Árann agus Baile Átha Cliath i bPáirc an Chrócaigh, 22ú Samhain 1920.
Ba ag an gcluiche seo a thiomáin Fórsaí na Corónach isteach ar an bPáirc agus thosaigh siad ag scaoileadh ar an slua agus ar na himreoirí. Bhásaigh ceithre dhuine dhéag, ina measc buachaill 10 mbliana d'aois, Jerome O Leary
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Socraíonn Coimisinéirí Baile Bhaile Brigín ag a gcuirinníu an 3 Samhain 1920 John Derham, athair an Chathaoirleigh Michael James Derham, a chur go SAM chun sonraí Chreach Bhaile Brigín a insint oíche an 20 Meán Fómhair 1920. Ní fhéadfadh an cathaoirleach féin an turas a dhéanamh mar bhí sé i bpríosún ag an am.
Miontuairiscí chruinnithe Coimisinéirí Baile Brigín.
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Leacht cuimhneacháin John "Rover" McCann ag Sráid na Cé, An Ros
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Dódh Remount Depot
Bhí British Army Remount Depot lonnaithe i Lusca ón mbliain 1891 agus chuir sé fostaíocht ar fáil do go leor timpeall an cheantair. Dhoigh an IRA go talamh é Dé hAoine an 8 Iúil 1921
Drogheda Independent 16 Iúil 1921
Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Na teachín scriosta ar Sráid Chluain Ard i ndiaidh Creachadh Bhaile Brigín, 20ú Meán Fómhair 1920.
Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Fine Gall 1900 – 1923

Polaitíocht, Cogadh agus Réabhlóid

Filleadh ar an tsíocháin

Ní raibh aon troid leanúnach i bhFine Gall le linn an chogaidh chathartha idir Meitheamh 1922 agus Aibreán 1923, agus d’éalaigh sé den chuid is mó ón scrios a chonacthas in áiteanna eile ar fud na tíre. Chuir Baile Átha Cliath, lár na tíre, an Clár agus Luimneach an chuid is mó de thacaíocht an Chonartha ar fáil agus bhí Fine Gall mar chuid de stráice mór a bhí ar son an Chonartha, lena Rannáin IRA in aice láimhe – an 5ú Rannán Thuaidh agus an 1ú Rannán Lár Tíre – ag roghnú i bhfabhar an chomhréitigh.

Tharla roinnt achrann sa chontae i rith na tréimhse lena n-áirítear lámhach Harry Boland sna Sceirí an 31 Iúil 1922, ionsaí buamála an IRA ar dhroichead iarnróid Mhullach Íde agus Stáisiún Garda Cóstá Bhaile Brigín i mí Eanáir 1923 mar aon le fuadach an tSeanadóir John Bagwell i mBinn Éadair an 2 Márta 1923.

Ina theannta sin, fuair roinnt daoine as Fine Gall bás i mbun comhraic le linn an Chogaidh Chathartha. Maraíodh 12 fear agus iad ag troid in Arm Náisiúnta an tSaorstáit ar thaobh an Chonartha. Maraíodh John McGowan ó na Sceirí, a bhí in éadan an Chonartha, i mbun gnímh agus é ag troid in aghaidh fhórsaí an tSaorstáit ag Faiche Stiabhna i mí Iúil 1922. Ar an iomlán, áfach, bhí an contae ciúin i rith 1922 – 1923.

Bhí fillleadh ar an tsíocháin mar fhaoiseamh d’áitritheoirí Fhine Gall gan dabht agus thug sé an deis do go leor fear agus ban ar chuir coimhlint, gabháil agus príosúnacht isteach ar a saol, normáltacht éigin a athbhunú trí fhostaíocht a fháil nó teaghligh a bhunú. Bhí sé deacair ar chuid acu dul i dtaithí ar an tsíocháin tar éis roinnt blianta de choimhlint, mar a dúirt James Crenigan, aidiúnach le Briogáid Fhine Gall:

“ It was strange to go home and sleep there in peace again... It was likewise strange to walk on the street or road and pass Tans and RIC without being stuck up or putting one’s hand to one’s gun. ”

I gcás daoine eile, díriodh ar atógáil. Mar shampla, lorg Coimisinéirí Baile Bhaile Brigín cabhair ón rialtas láir chun an baile a atógáil, a raibh codanna de fós ina bhfothracha tar éis scrios Mheán Fómhair 1920.

Ba é an dúil sa tsíocháin agus sa normáltacht ba mhó a léiríodh go mór sa mheath ar bhallraíocht an IRA nuair a tháinig an Sos Cogaidh i bhfeidhm. Thit Briogáid Fhine Gall ó 594 ball an 11 Iúil 1921 go 140 an 1 Iúil 1922. Bhain na hÓglaigh a bhí fágtha úsáid as an deis a líonra faisnéise a dhaingniú, ag tuairisciú go raibh daoine ag tabhairt faisnéise dóibh ó oifigí poist Fhionnghlaise, Bhaile Gháire agus Dhamhliag. Aithníodh go raibh máistrí stáisiúin na stáisiúin seo a leanas: stáisiúin iarnróid Bhaile an Ligh, Bhaile Brigín, na Sceirí, Rois & Lusca, Dhomhnach Bat agus Mhullach Íde go mór ar son na Breataine.

Micreacasma den chuid eile den tír a bhí i bhFine Gall ag deireadh na tréimhse réabhlóidí – is cinnte gur chuir an daonra, a bhí traochta den suaithheadh leanúnach ó 1916 ar aghaidh, fáilte roimh scor na cogaíochta. Ní mór gan dearmad a dhéanamh air ach an oiread go raibh Éire i mbun cogaidh i ndáiríre ó 1914 i leith mar chuid den Ríocht Aontaithe agus gur bhásaigh 30,000 duine ar a laghad sa Chéad Chogadh Domhanda. Is dócha gur chiallaigh sé seo, i dteannta leis an gcruchas a tharla de bharr na réabhlóide, gur chonacthas deireadh an Chogaidh Chathartha mar fhilleadh ar normáltacht a bhí de dhíth le fada an lá, bíodh is gur tír í a d'athraigh go hiomlán idir 1900 agus 1923.

Lámhachadh Harry Boland sna Sceirí Evening Herald 31 Iúil 1922 Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

John McGowan Maraíodh fórsaí an tSaorstáit é i Faiche Stiabhna, Cathair Bhaile Átha Cliath ar 28ú Meitheamh 1922. Le caoinchead ó Peter F. Whearity.

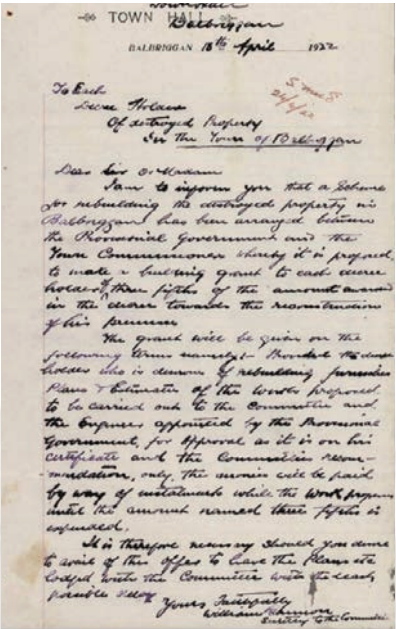
Stáisiún Garda Cóstá Bhaile Brigín, 1923 Scríosadh an stáisiún go luath ar maidin ar 31 Eanáir 1923. Bailiúchán Benton/Curtis Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

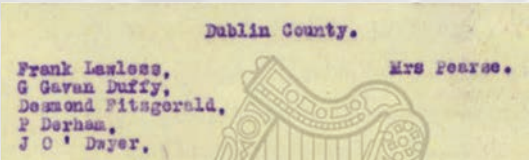
Ag deisiú an droichead tarbhealach i Mullach Íde i ndiaidh damáiste a rinne an IRA i mí Eanáir 1923. Le caoinchead ó Cumann Staire Mhullach Íde.

An Seanadóir John Bagwell Fuadaíodh tacaíthe frith-Chonartha é óna teach i mBinn Éadair ar 2ú Márta 1923. Le caoinchead ón Bibliothèque Nationale de France

Plé Coimisinéirí Baile Brigín an atógáil ag cruinniú ar 18ú Aibreán 1922 Miontuairiscí chruinnithe Coimisinéirí Baile Brigín. Le caoinchead ó Staidéar Áitiúil agus Cartlann Fhine Gall

Liosta de na Teachtaí Dála ó Tuaisceart Chontae Bhaile Átha Cliath agus an vóta a chaith siad don Chonartha, 1921. Bhí Mrs. Pearse an t-aon Teachta Dála nár caith vóta ar son an Chonartha. Le caoinchead ó Chartlann Nuachtán na hÉireann

Nóta Buíochais
Gabhann Staidéar Áitiúil agus Cartlainne Fhine Gall mór-bhuíochas do líon mór na ndaoine a scríobh faoi staire Fhine Gall i rith na mBlianta Réabhlóideacha ina measc Peter F. Whearity, Jim Walsh, Bairbre Curtis agus Una O'Brien, agus dóibh siúd go léir a thug íomhánna dúinn go cineálta, ina measc Pat Moran, Paddy Finnegan, Peter Rooney, Brian Dooley, Joe Curtis, Cumann Staire Mhullach Íde agus Cumann Comórtha an tSean-IRA i bhFine Gall.